

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

Fóris Ágota

A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése¹

1. Bevezetés

A szaknyelvek nyelvészeti szempontú vizsgálata körülbelül az 1970-es évekig a szakszókincs vizsgálatára összehasonlított. Ekkorra indult meg a különböző szaknyelvek mondattani, szövegtani, pragmatikai vizsgálata, és nagymértékben kiszélesedett a vizsgálatok tere és módszere. A szaknyelvi vizsgálatok hangsúlya ezzel a lexika szintjéről áttevődött a mondatok és a szövegek szintjére, valamint előtérbe került a szakszövegek pragmatikai szempontú elemzése. Az 1990-es években a pragmatikai szemlélet és a fordításkutatás újabb irányba terelte a szövegvizsgálatokat, ezen belül a szakszövegek elemzését is. A pragmatikai szempontú szövegtipológia művelői arra hívták fel a figyelmet, hogy szakszövegek jellemzőit nem lehet „általában” leírni, hanem ennél pontosabban, árnyaltabban, tárgykörökre és műfajokra bontottan célszerű tanulmányozni (Göpferich 1995, Tolcsvai Nagy 2001, Károly 2007).

Szintén az 1990-es években erősödött meg a ma már nyelvészeti irányzatnak tekinthető terminológia. A terminológia előtérbe kerülésének több oka van, például a terminológia tömeges méretűvé növekedése, az informatika és a telekommunikációs eszközök fejlődése, új eszközök és módszerek bevezetése a kutatásban, az oktatásban és a gyakorlati munkában. Kiemelt szerepet játszik az egyesült Európa közös fogalmi, terminológiai rendszerének megteremtésére való igény.

A terminológiai vizsgálatok abból a kommunikációs szükségletből indulnak ki, hogy a nyelv alkalmas a világi környezetből származó ismeretek pontos megfogalmazására, rendszerezett tárolására és továbbítására, vagyis a nyelv mint kommunikációs rendszer alkalmas a fogalmakban absztrahált ismereteket közvetítésére. Ezért a terminológiai munkában a fogalmat, valamint a fogalom és a jelölő viszonyát, a jelentést állítják a kérdéskör középpontjába.

E tanulmány célja röviden áttekinteni a szakszókincssel kapcsolatos (főként terminológiai) vizsgálatok tendenciáit, és bemutatni a szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítését. A bemutatott új szemléletű eredmények és példák a Terminológiai Kutatócsoport keretében folyó vizsgálatok közül valók, így a szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítését a ma folyó kutatások eredményei alapján tárgyalom.

2. A magyar szaknyelvkutatás

A magyar szaknyelvkutatás kezdeteit a nyelvújításhoz és az annak során kialakult nyelvműveléshez szokták kötni. A nyelvújítás időszakában a szaknyelvek megújításával, elsődlegesen – korabeli szóhasználattal – a helyes magyar „műszavak” és „műkifejezések” megalkotásával foglalkoztak. A XVIII–XIX. században sikeresen zajlott le az orvosi, matematikai, fizikai, növénytani, irodalmi stb. tudományágak és az ebben a korban művelt mesterségek magyar szókincsének kialakítása. A szóalkotásokat „műszótárakban” (mai szóval: szakszótárakban) rögzítették (Tolnai 1929, Pais 1955). A XX. század második felében a szaknyelvek (mint társadalmi nyelvváltozatok) kutatását szociolingvisztikai megközelítéssel végezték (lásd Fóris 2010). A nyelvváltozatok sikeres kutatásában jól bevált eljárásnak bizonyult a köznyelv elemeit a vizsgálatokban viszonyítási alapként használni, mivel a

¹ Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

korábbi kutatások a köznyelvről számos alapvető ismeretet tártak fel, amelyekhez az új információkat mérni lehetett. A XX. századi szókincskutatások a nyelvi jelölők morfológiai és lexikai szempontú osztályozására összpontosítottak. A XX. század utolsó évtizedeiben nálunk is megindult a szaknyelvek mondattani, szövegtani, pragmatikai vizsgálata, a vizsgálatok fő iránya a lexika szintjével szemben a mondatok és a szövegek szintjére került át, és a kommunikációs-pragmatikai elemzés vált népszerű kutatási irányvá. A fordításkutatás újabb irányba terelte a szövegvizsgálatokat, ezen belül a szakszövegek elemzését is. A pragmatikai szempontú szövegtipológiában a szakszövegek műfaji sajátosságainak analízise vált fontossá. Emellett természetesen a szakszókincs-vizsgálatok, valamint a műszaki-tudományos szaknyelvvél foglalkozó írások száma sem csökkent, számos konferenciát szerveztek a témáról, és több összefoglaló mű is született a szaknyelvekről (pl. Kiss–Szűts 1988, Bösze 2009, Dobos 2010)

3. A terminológia

A terminológiai munkákat sokáig főként két dologgal hozták összefüggésbe: a terminusok „magyarosságával”, és a műszaki szabványosítással. A ma már nyelvészeti irányzatnak tekinthető terminológia az 1990-es években erősödött meg világszerte, és a gyakorlati munkák (fordítás, számítógépes lexikográfia, adatbázisok készítése) által felvetett új kérdések kerültek a kutatások középpontjába.

Társadalmunk működése az információ gyors felhasználására épül, ebben pedig alapvető a nyelv szerepe, úgy is, mint az új ismeretek feltárásának, és úgy is, mint az ismeretek kommunikációs hálózatba történő kódolásának és dekódolásának az eszköze. Az információcsere nagyszámú természetes nyelven valósul meg, ami számos elvi és technikai probléma megoldását teszi szükségessé. A többnyelvűség természetes a világban, de a számos nyelven zajló kommunikációs folyamatban egymás megértése nehézségeket okozhat. Az egyértelmű kommunikáció támogatásának hatékony eszköze lett a terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. Napjainkban fontos folyamat a nyelvi globalizáció mellett a nyelvi lokalizáció, melyekben a természetes nyelvek fontos szerepet játszanak. A természetes nyelvek feldolgozása többféle módszerrel történik; jelentős információtechnológiai, számítógépes nyelvészeti, korpusz nyelvészeti munkák segítik a természetes nyelvek emberek, illetve gépek számára történő feldolgozását, vagy a géppel támogatott fordítást. Nem csak a kutatás-fejlesztés módszerei változtak – gépesedtek – nagymértékben az utóbbi években, de a különféle „nyelvfeldolgozással” kapcsolatos munkamódszerek is, mint a fordítás, a szövegszerkesztés és -formázás, a lexikográfiai referenciaművek készítése, az adatbázisok feltöltése és használata. Megjelentek továbbá új szövegtípusok és napi szintű feladatok, mint a világháló, az ontológiák készítése (több nyelven), okostelefonon történő alkalmazások, és számos más olyan új dolog, amelyekkel a számítógép-felhasználók rendszeresen találkoznak. Mindezek a feladatok szoros kapcsolatban állnak az alkalmazott nyelvészettel, különösen a terminológiai és lexikográfiai munkákkal és a számítógépes nyelvészet eredményeivel (lásd pl. Prószéky et al. 2003).

Az információs hálózatok fejlődése következtében ma már sok fontos információ rövid idő alatt beszerezhető és továbbítható. Az infokommunikációs rendszerek tökéletesedése és tömegesedése következtében a szakterületi elszigetelődés is jelentősen csökken, az egyes szakmai fogalomrendszerek nem csak az egyes szakmákon belül, hanem más szakmák művelői között is ismertté válnak.

Az egyes szakmák fogalomrendszerei és terminológiai rendszerei is szoros kapcsolatba kerülnek egymással, és kölcsönösen hatnak is egymásra. Az egyes szakmák rendszerei közötti

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

könnyebb átjárhatóságot a fogalmak pontos meghatározása, és az egyes rendszerek egymással történő összevetése és összehangolása (harmonizációja) segíti. Az infokommunikációs rendszerek megjelenése, az internet elterjedése alapjaiban változtatta meg a terminológia kutatásának és alkalmazásainak módszereit, és a terminológia-oktatás lehetőségeit (lásd Fóris 2012a). A nagy mennyiségű információ között való eligazodást, és az információk minél hatékonyabb felhasználását elősegíti, ha egy adatbázisban nemcsak a fogalom meghatározását találja meg a felhasználó, hanem az arra vonatkozó adatok összességét is, hogy a fogalom milyen kapcsolatrendszerekben fordul elő, és e kapcsolatrendszereket mi jellemzi. Ezek a szemantikai, illetve ontológiai rendszerek segítenek a szükséges információk hatékony és gyors kiválasztásában.

3.1. Terminológiai vizsgálatok

A terminológiai vizsgálatok abból indulnak ki, hogy a nyelv feladata a világi környezetből származó *ismeretek* pontos megfogalmazása, rendszerezett tárolása és továbbítása, vagyis a fogalmakban absztrahált ismereteket kell a nyelvnek mint kommunikációs rendszernek közvetítenie. Ezért a *fogalmat*, valamint a fogalom és a jelölő viszonyát, a *jelentést* állítják a kérdéskör középpontjába. A fogalmak nyelvi megjelenítése a terminusokkal történik. A terminológiai vizsgálatok kiterjednek a fogalmak (ismeretalakzatok) részletes analizésére, így fő és mellékes tulajdonságaik megismerésére és leírására, ennek alapján pedig definíció készítésére, és a jelentés megadására. A vizsgálatok másik iránya a jelölőre vonatkozik – a nyelvi és a nem nyelvi jelölőkre egyaránt. A terminológia elfogadott álláspontja szerint a jelölő egyaránt lehet nyelvi és nem nyelvi. Ma már általánosan elterjedőben van, és összességében gyorsan növekszik – a műszaki nyelvben a múlt század közepétől általánosan alkalmazott – számokkal, szám- és betűkombinációval, betűszavakkal stb. történő terminusjelölés, ezek különféle fajtái a verbális, jelek, kódok, ikonikus jelek, jelzések (lásd pl. Galinski–Weissinger 2010). A nyelvi jelölőkkel a morfológia és a lexikológia foglalkozik, a nem nyelvi jelölőkkel a szemiotika. A terminológiai kutatás és alkalmazás módszereinek kidolgozása során mindkettővel foglalkozni kell. A nyelvi jelölők lexikai szavak, vagyis morfológiailag akár többszörösen összetett alakzatok is lehetnek. A nem nyelvi jelölők számok, jelek, piktogramok, vagy ezek kombinációi is lehetnek.

A klasszikus leíró grammatika és a strukturális nyelvészet a nyelven kívüli dolgok vizsgálatát nem tartja feladatának. Az olyan újabb nyelvészeti irányzatok terjedése – főként a kognitív és a formális szemantika –, amelyekben a nyelven kívüli dolgoknak, vagyis a világnak (világoknak) és az absztrakt fogalmaknak, illetve referenseknek fontos szerep jut, nemcsak elfogadhatóbbá tette a nyelvészek számára a terminológiának a fogalmak iránt tanúsított érdeklődését, hanem jelentősen megerősítette a fogalomalapú kutatási szemlélet fontosságát. A hagyományosan elterjedt műszaki terminológiai szabványosítás és a normatív jellegű szaknyelvreírás (szakszótárak, szabványos kifejezésgyűjtemények) mellett megjelentek a fordításorientált (pl. Cabré 1998) és a szociokognitív (pl. Temmermann 2000) terminológiai vizsgálatok és az ilyen szellemben épített terminológiai adatbázisok. Az elektronikus terminológiai adatbázisok gyakorlatilag felváltották a papíralapú terminológiai szótárakat és kifejezésgyűjteményeket – ezzel egy újabb alkalmazott nyelvészeti ágat létrehozva a lexikográfia, a terminológia és a számítógépes nyelvészet határterületén, a terminográfiát. A terminológia „gyakorlati részét”, a terminológiai munkákat terminológia-menedzsmentnek (alkalmazott terminológiának) nevezik. A globalizált iparban nagy igény van a terminológia-menedzsmentre. A pontos és következetes terminológia a vállalati nyelvhasználat és -kommunikáció jelentős sikertényezője. A terminológia-menedzsment alapelveit

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

szabványokban rögzítették, de ha a vállalati nyelvhasználat terminológiáját az információ- és tartalomalkotás egész folyamatán végig szeretnék követni, akkor az egyes területeken sajátos igényeket és javaslatokat is figyelembe kell venni (Schmitz 2011). Mindehhez felkészült szakemberekre van szükség.

A terminológiai munkáknak több fajtája létezik, a legelterjedtebbek a szövegorientált terminológiai munka és a doménorientált terminológiai munka. A szövegorientált terminológiai munkára példa a terminuskivonatolás (gépi vagy kézi). A doménorientált terminológiai munka egy adott tárgykör terminusainak részletes leírását jelenti.

3.2. A terminus

A terminológiai szakirodalomban a terminust a fogalom nyelvi jelölőjeként (Sager 1990: 57), illetve adott tárgykörön belüli fogalom verbális jelölőjeként (Arntz et al. 2009: 41) határozzák meg. A német nyelvű szakirodalomban általában a DIN szabványt veszik alapul; Arntz et al. (2009) felhívja figyelmet, arra hogy az ISO definíciójában a jelölő felel meg a terminusnak, míg a DIN szabványban a terminus a fogalom és jelölő egysége, azaz viszonyt jelöl. A terminus meghatározásának e kétféle nézőpontja a terminológiai szakirodalomban számos helyen megtalálható, a gyakorlati terminológiai munka szempontjából e kettősségnek azonban nincs jelentősége; elméleti szempontból a terminust jelölt és jelentés együtteseként célszerű meghatározni (Fóris 2005). A katalán terminológus, Cabré is a forma és tartalom osztatlan egységeként képzeli el a terminust, olyan összetett „terminológiai egység”-ként, amelyet fogalmi, nyelvészeti és pragmatikai oldalról is meg kell vizsgálni (ajtó elmélete, Cabré 2003). Cabrének a terminusról vallott hármass felfogása alapvető változást eredményezett a terminológiában. A terminológiai egység fogalmi, nyelvi, pragmatikai megközelítésének statikus modelljére alapozva írtam le a terminus háromdimenziós vektormodelljét (Fóris 2009). A javasolt modell azt fejezi ki, hogy a terminus nemcsak a jelölt fogalom jegyeit hordja magán, ahogy az 1930-as években kidolgozott és több helyen még ma is alkalmazott Wüster-féle modelltől következik, hanem a nyelvi és a pragmatikai rendszer jellemzői is fontos részét képezik.

Az is egyértelmű, hogy az újabb szakirodalomban a terminust nem azonosítják a szakszóval (bár átfedés van a kettő között), és gyakorlatilag bármilyen jelentéssel bíró nyelvi (vagy nem nyelvi) jel (jelölő) terminusként funkcionálhat, amennyiben fogalmat jelöl egy adott tárgykörben. A szociolingvisztikában elterjedt köznyelv-szaknyelv kontrasztív összevetés a mai terminológiai munkálatokból többnyire kimarad (lásd Fóris 2010).

3.3. Terminológiai munkák a TERMIK-ben

A magyar terminológia helyzetének felmérésébe, a terminológiai kutatásokba és kutatásszervezésbe, valamint az eredmények alkalmazását támogató munkákba egy évtizede kapcsolódtam be. Áttekintettem a legfontosabb szakirodalmat, a terminológiai és szaknyelvi munkákat a nyelvújítás kezdeteitől a XX. század végéig, a nemzetközi terminológiai tendenciákat és a magyar vonatkozásokat. A vizsgálatok eredményeiből levont következtetéseket és a további kutatások számára megjelölhető konkrét feladatokat a *Hat terminológia lecke* címmel megjelent könyvben foglaltam össze (Fóris 2005). A könyv készítésének egyrészt célja volt rámutatni a terminológiai kutatás-fejlesztés és a gyakorlati terminológiai munkák jelentőségére, másrészt a doktori (PhD) képzésben való felhasználásra, részben azért is, hogy kiindulópontot nyújtson a téma iránt érdeklődő doktoranduszok kutatásainak megalapozásához. A várakozásoknak megfelelően megindult a szakmai vita, és a terminológia diszciplínája a doktori képzés mellett megjelent a felsőoktatási

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

képzés teljes vertikumában, doktori értekezések születtek, és az alkalmazásban is jelentős szerephez jutott, például több cég létesített terminológus munkakört (Fóris 2012a).

A munka során körvonalazódtak azok az elsőként megoldandó feladatok, amelyek segíthetik hazánkban a terminológiai kutatást és alkalmazást. A terminológia növekvő szerepét a fejlett országokban önálló szakok, egyetemi tanszékek, kutatócsoportok és kutatóintézetek létesítése jelezi, amelyek ellátják az irányítást, a kutatás-fejlesztést, a nemzeti és nemzetközi kapcsolattartást és szervezés feladatait.

A Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) fennállásának első öt évéről, így a létrejöttéről, a csoport szervezeti felépítéséről, tagjairól, a felsőoktatásban, oktatásszervezésben, kapcsolatépítésben, konferenciaszervezésben, publikálásban elért eredményeiről a *Magyar Terminológia* című folyóiratban megjelent írásomban számoltam be (Fóris 2012b).

Már a csoport első munkáiból kitűnt, hogy a terminológia kérdései csak az érintező tudományágak (nyelvészet és szaktudományok) vizsgálatával összekapcsolva végezhetőek sikeresen. Sokáig a tudomány (így a nyelvészet) feladata az egyes részletekre vonatkozó ismeretek feltárása volt, ma már (a részek bizonyos mértékű megismerése után) nemcsak az egyedek megismerése, hanem az egész rendszerben betöltött szerepük feltárása a feladat. A terminológia esetében ez az egyes szakmai területek és – mindenekelőtt – azok szaknyelvének összekapcsolt vizsgálatát jelenti. A különböző szakterületek és szaknyelvek egymásba ágyazódó hálózatain a terminusok csomóponti szerepet töltenek be.

A kutatócsoport keretében a terminológiai vizsgálatokat egy-egy szakterület fogalomrendszeréhez kapcsolva, abból kiindulva végezzük. Ezek a kutatások leíró jellegűek, és lehetővé teszik a széles körre kiterjesztett kapcsolatrendszerben gyűjtött adatok alapján terminológiai és szaknyelvi adatok gyűjtését, ezek alapján pedig törvényszerűségek megfogalmazását.

A TERMIK keretében nagyjából doménorientált terminológiai vizsgálatokat végzünk. A doménorientált terminológiai munka egy adott tárgykör terminusainak részletes leírását, a terminológiai jellemzők összefüggéseinek megfogalmazását jelenti. A doménorientált terminológiai munkára jó példa egy, az országspecifikus gazdasági-jogi terminusok részletes vizsgálatáról szóló tanulmány, melyben a *cégbíróság* domén *okiratok* aldoménjén a *cégkivonat*, *cégmásolat* és *cégbizonyítvány* terminusok kétnyelvű összehasonlító vizsgálatát végezte el Tamás (2012).

A kutatócsoport keretében végzett doménvizsgálatok közül a sport, a matematika, a gazdaság és jog, a zene, a műszaki és a névtani terminológiai vizsgálatok közül elemek ki néhányat. A sportszaknyelvi terminológiai vizsgálatok (pl. Bérces 2006, Mátis 2008) a közelmúltban Magyarországon meghonosodott új sportágak magyar szaknyelvére terjedtek ki (pl. ultrafutás, keleti küzdősportok, rögbi, amerikai futball). A sport társadalomban elfoglalt helyzete alapvetően átalakult. A telekommunikációs rendszerek fejlettsége az emberek otthonába vitte, és a mindennapok részévé tette a sporteseményeket és a sportnyelvet. A sport részben megmaradt szűk rétegek szabadidő-kitöltő lehetőségének, döntő részben azonban hatalmas anyagi befektetéssel nyugvó világméretű szolgáltatás és iparág lett. Az új sportágak terminológiai rendszere a korábban meghonosodott sportok, az érintező tudományos és szakmai területek terminusaiból és jövevényszavakból építkezik.

A matematikai terminológia vizsgálata (pl. Czékmán 2008) a közoktatás matematikai szaknyelvének terminológiai vizsgálatára terjedt ki. Ez a behatárolás lehetővé tette (eredeti nyelven írt és fordított) tankönyvi szövegek kontrasztív szempontú tanulmányozását. A német–magyar kontrasztív vizsgálatok nagyméretű vizsgálati anyag alapján mutatták ki, hogy mindkét matematikai szaknyelvben (a németben és a magyarban is) nagy számban fordulnak

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

elő szinonimák; hogy ugyanannak a tárgykörnek a leírására kialakított modellek kisméretű eltérései a matematika nemzetközileg egységesnek tartott fogalmi és terminológiai rendszerének terminológiájában is tükröződnek; hogy a matematika nemzetközi fogalmi rendszerének használatát a különböző nyelvű terminológiai azonosságok és eltérések pontos meghatározása, a terminológiai harmonizáció biztosítja.

A gazdasági, jogi szaknyelvről végzett terminológiai vizsgálatok (pl. Sermann 2011, Novák 2012, Tamás 2012) a gazdaság, jog, igazgatás, szabványosítás nyelvi, fogalmi, terminológiai kérdéseire összpontosulnak. A globalizált társadalomban a gazdasági és jogi fogalmi rendszerek és a többnyelvű terminológiai rendszerek leírása, szabványosítása és harmonizálása fontos terület, a gazdaság működésének alapvető háttérét biztosítja a különböző nyelvekhez tartozó fogalmi és terminológiai rendszerek megfeleltetése és az adatok hozzáférhetővé tétele. A tömegesen megjelenő problémák megoldásához nincs elegendő elméletileg megalapozott, a gyakorlatban ellenőrzött ismeret. Ezek megszerzése a párhuzamosan végzett terminológiai, fordításelméleti és szaknyelvi kutatások eredményei alapján lehetséges. A vizsgálatokat ezért főleg e három tudományterület közös részén, magyar, német, olasz, spanyol, angol nyelvek kontrasztív vizsgálatával végezzük. Nemcsak a célkitűzésben, hanem a megvalósítás volumenében is kiemelt részt fed le a fordítás és a terminológia kapcsolata. Ezekhez a vizsgálatokhoz kapcsoljuk a hazai terminológiai szabványosítás és -harmonizáció elméleti megalapozását, és a külföldi eredmények adaptációját szolgáló kutatásokat. A jog, az igazgatás szaknyelvének és terminológiájának kutatását különösen azok a változások állították előtérbe, amelyek a komplex nemzetközi szintű kapcsolatrendszerek működtetéséhez szükségesek. Ilyen tényező például az Európai Unió bővítése, illetve a globalizáció.

Az írott komolyzenei szaknyelv terminológiai rendszerének vizsgálata a nyelvi és nem nyelvi zenei jelek, a zenei szótárak és adatbázisok és a zenei szaknyelvi helyesírás vizsgálatára is kiterjedt (pl. Bérces 2009, Bérces–Fóris 2009). A zeneművek partitúráján nemcsak a notáció szabályai szerint leírt hangjegyek találhatók, hanem számos, a mű előadására vonatkozó más utasítás jelei is. A nem nyelvi jelekkel rögzített utasítások a nyelv verbális jelrendszerén is megfogalmazhatók, funkciójuk szerint terminus szerepet töltenek be. Ennek a (szemiotika tárgykörébe tartozó) terminusjelölésnek a jellegzetes vonásait vizsgáltuk. Az eredmények igazolták, hogy a zenei szaknyelv és a zenei terminológia vizsgálata a nyelvi és nem nyelvi jelölők szintjén egyaránt szükséges, mindehhez a zenei jelek fogalmi, nyelvi és pragmatikai vizsgálata egyaránt szükséges.

A szinterminusok vizsgálata egyrészt a nyelvészeti kutatásokban alkalmazott vizsgálati módszerek közös elemeinek feltárását, másrészt a magyar nyelv szinterminusainak leíró vizsgálatát szolgálja, illetve magyar, angol, olasz nyelvi összehasonlító vizsgálatokat végeztünk. Kimutattuk, hogy a színnevek behatárolásánál a kvalitatív mérés – hasonlóan, mint a tudományos méréseknél, vagy számos más gyakorlati feladat esetében – szabadon választott etalonokkal történik. Egy adott halmaz sok közös jeggyel rendelkező elemei közül kiválasztott, tipikusnak tartott egyed (a prototípus) etalonként szolgál a halmazhoz tartozás kritériumainak megállapításához (Fóris–B. Papp 2009, B. Papp 2012).

A műszaki terminológia kutatása tekint vissza a legrégebbi múltra, és ez talán a legdinamikusabban változó terület. A nyelvújítás idején a terminusalkotás jelentős része esett erre a területre. A XX. század elején a műszaki fejlődés vetett fel megoldandó terminológiai problémákat, és az ezek megoldásának segítésére kialakított (több vonatkozásban korlátozott érvényű) elmélet közel egy évszázadon keresztül a terminológiai munkák alapja volt, de ez alapján megindult a nemzetközi terminológiai szabványosítás. A nyelvújítás idején kialakult,

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

a későbbiekben modernizálódott a műszaki és természettudományos terminológia; a XX. század végén kialakult tudományos-technikai robbanás azonban újra felvetette a terminológiai rendezés szükségességét. A TERMIK keretében folyó vizsgálatokban fordítással kapcsolatos és a műszaki terminusok osztályozásával kapcsolatos vizsgálatokat végzünk (pl. Fóris 2007, Zabóné Varga 2012).

A névtani terminológia kutatásába – a névtan területén régóta dolgozó kollégákkal együttműködve – kapcsolódtunk be, Bölcskei Andrea munkáival (pl. Bölcskei 2012) (az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetével, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társasággal közösen szervezett „Névtan és terminológia” workshop előadásai a *Névtani Értesítő* 2012/34 számában jelennek meg).

A terminológiai, fordítási és szaknyelvi kutatásokhoz, a kutatási eredmények közzétételéhez és hasznosításához elengedhetetlenül szükségesek jó minőségű referenciaművek (szótárak, adatbázisok). Vizsgálatainkat kiterjesztettük a hagyományos szótárak feltérképezésére, kritikai minősítésére, a hiányok feltárására. Az eredményeket szakfolyóiratokban, gyűjteményes kötetekben közzétettük. Újabban a forrásmunkák között előtérbe kerültek az online szótárak, terminológiai adatbázisok és ontológiák. Vizsgálataink más része a számítógépes szótárak, adatbázisok és ontológiák vizsgálatát és a fejlesztési munkákba való bekapcsolódás lehetőségeinek bővítését célozta (pl. Gaál 2010, Sermann–Tamás 2010, Fóris 2012c). A terminológiai adatbázisok, fordítói adatbázisok, tudásbázisok tükrözik a tárgykör fogalmi hálózatának és az érintett természetes nyelvek hálószerkezetét, fogalmi, nyelvi (grammatika, szemantikai) és pragmatikai információkat adnak meg, és a konkrét megvalósításukat célszerű a szaknyelvi vizsgálatokkal összekapcsolni. Az ilyen módon folyó szaknyelvkutatás a megközelítés szemléletéből adódóan elsősorban fogalomalapú lehet.

4. Konklúzió

A szaknyelvek vizsgálata többféle módon történhet. A terminológiai szempontú megközelítés fogalmi, nyelvi és pragmatikai-kommunikációs szempontú. A terminológiában a terminust jelentésegységnek (ismeretalakzatnak) tekintik. Alakilag egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja, vagyis a terminusok morfológiailag olyan, heterogén összetételű elemek, amelyek pragmatikailag hasonló funkciót töltenek be a szakmai kommunikációban.

Irodalom

Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.

B. Papp Eszter 2012: A corpus linguistic study of English and Hungarian basic colour terms. In: Karabalic, Vladimir – Varga, Melita Alexa – Pon, Leonard (eds.) *Discourse and Dialogue – Diskurs und Dialog*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 73–83.

Bérces Edit 2006: *A sportlexikográfia és -terminológia az új sportágak megjelenésének tükrében*. PhD értekezés. PTE, Pécs, Kézirat.

Bérces Emese – Fóris Ágota 2009: *A zenei szaknyelvi helyesírás és a zenei ortográfia – a nyelvi és a nem nyelvi jelek helyesírása*. In: Balázs Géza – Dede Éva (szerk.): *Európai helyesírások*. Budapest: Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – PRAE.HU. 269–280.

Bérces Emese 2009: Kortárs zongoradarabok kottáinak terminológiai elemzése. *Magyar Terminológia*, 2/1, 1–30.

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

- Bölskei Andrea 2012: A helynév-standardizáció terminológiájáról. *Névtani Értesítő* 34, 167–178.
- Bősze Péter (szerk.) 2009. *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Budapest: Medicina.
- Cabré, M. Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice I). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 194–213.
- Cabré, M. Teresa 2003. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9/2, 163–200.
- Czékmán Orsolya 2008: Matematikai terminusok német–magyar kontrasztív vizsgálata. *Magyar Terminológia*, 1/2, 217–242.
- Dobos Csilla (szerk.) 2010. *Szaknyelvi kommunikáció*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2009: Etalonok a magyar szinterminusok meghatározásában. *Magyar Terminológia*, 2/2, 197–236.
- Fóris Ágota 2005: *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Ágota 2007: A terminológiai fejlesztés feladatai: a műszaki-tudományos terminusok rendszerezése. *Magyar Nyelv*, CIII/1, 55–66.
- Fóris Ágota 2009: A terminus háromdimenziós vektormodellje. *Magyar Terminológia*, 2/1, 31–45.
- Fóris Ágota 2010: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv*, 106/4, 424–438.
- Fóris Ágota 2012a: Terminológusok képzése – A terminológia mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány*, 173/8, 969–976.
- Fóris Ágota 2012b: 5 éves a Terminológiai Kutatócsoport. *Magyar Terminológia*, 5/1, 179–191.
- Fóris Ágota 2012c: A lexikon megközelítései. In: Alberti Gábor – Kleiber Judit – Farkas Judit (szerk.): *Vonzásban és változásban*. (A nyelvészeti Doktorandusz füzetek különkiadása) Pécs: Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 277–307.
- Gaál Péter 2010: Online szótárak a Web 2.0 platformon – A Wikiszótár és a Wiktionary. *Magyar Terminológia* 3/2, 251–268.
- Galinski, Christian – Weissinger, Reinhard 2010: Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. (Ford. B. Papp Eszter) *Magyar Terminológia* 3/1, 8–20.
- Göpferich, Susanne 1995: A pragmatic classification of LSP texts in science and technology. *Target*, 7/2, 305–326.
- Károly Krisztina 2007: *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő – Szűts László (szerk.) 1988: *A magyar nyelv rétegződése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mátis Bernadett 2008: Tolongás, utolsó láb és faltörő kos, avagy a rögbi terminológiája. *Magyar Terminológia*, 1/1, 77–92.
- Novák Barnabás 2012: *Magyarország új Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása közben felmerülő terminológiai kérdések*. Elhangzott: Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia, Budapest, 2012. február 1.
- Sager, Juan C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Schmitz, Klaus-Dirk 2011: Managing terms in terminology management. *Magyar Terminológia* 4/2, 238–245.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010: Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris

Megjelent:

Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. 27–36. ISBN 978-963-9862-63-0

Ágota (szerk.): *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–115.

Sermann Eszter 2011: A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában. *Fordítástudomány*, XIII/2, 72–87.

Pais Dezső (szerk.) 1955: *Nyelvünk a reformkorban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Prószéky Gábor – Olasz Gábor – Váradi Tamás 2003: Nyelvtechnológia. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Tamás Dóra 2012: Az országspecifikus gazdasági-jogi terminusok megjelenítési lehetőségeiről a fordítói segédeszközökben. In: Pintér Tibor – Pődör Dóra – P. Márkus Katalin (szerk.): *Szavak pásztora. Írások Magyar Tamás tiszteletére*. Szeged: Grimm Kiadó. 252–269.

Temmerman, Rita 2000: *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

Tolcsvai Nagy Gábor 2003: A magyar nyelvi rétegződést bemutató modellekről. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, 272–277.

Tolnai Vilmos 1929: *A nyelvújítás*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Zabóné Varga Irén 2012: Műszaki szakszövegek fordítási problémái (német–magyar nyelvpár). *Fordítástudomány*, XIV/1, 21–33.